

ALGUNES NOTÍCIES HISTÒRIQUES DE L'ACCIÓ MISSIONAL
DELS CAPUTXINS CATALANS A MESOPOTÀMIA,
DURANT L'EXCLAUSTRACIÓ (1841-1873)

VALENTÍ SERRA DE MANRESA

Al llarg d'aquest article de recerca oferim una visió panoràmica de l'acció missionera, que durant els anys difícils de l'exclaustració hispana del segle passat, desenvoluparen alguns exclaustrats caputxins en el vast territori de Mesopotàmia¹ (actualment Iraq). Efectivament, durant l'exclaustració de la vida religiosa promoguda pels liberals, i amb la finalitat de trobar sortides viables a favor de la vida pastoral dels religiosos caputxins exclaustrats, el primer Comissari Apostòlic d'aquests frares, el pare Fermín de Alcaraz, d'acord amb la Santa Seu, n'afavorí l'acció missional «ad gentes», tant en els territoris americans com, també, a Mesopotàmia, qui sap si com a reacció clerical (compartida entre bona part dels eclesiàstics de l'època), contra els efectes nocius de la Revolució Francesa a Europa que, sorprenentment, acabaria suscitant un entusiasta clima missioner² entre els religiosos

1. Pel que fa a la ubicació geogràfica exacta, Vg. l'obra de CAROLUS STREIT, *Atlas Hierarchicus. Descriptio geographica et statistica S. Romanae Ecclesiae tum Occidentis tum Orientis juxta statum praesentem. Accedunt etiam notae historicae necnon ethnographicae*. Ed. Herder, (Friburg de Brisgòvia, 1913) p. 14 (D.5); p. 34 (E.4).

2. A propòsit d'aquest clima a favor de l'expansió missionera «ad gentes» durant el segle dinovè, Vg. la síntesi que ofereix J.M. LABOA, dins *La Iglesia del siglo XIX*, (Madrid 1994) pp. 253-282: «El siglo de las misiones».

exclaustrats. Aquests, forçats a abandonar llurs països, contemplaven l'exclaustració com a quelcom provident que els possibilitava, pensaven, poder convertir el món sencer tan sols al llarg d'una generació, si es comptava amb la recta distribució i coordinació de tant personal exclaustrat desvagat pastoralment. En aquest sentit, doncs, a darrers de març de 1840, la Congregació de «Propaganda Fide» agraïa, amb entusiasme, al pare Alcaraz la voluntat ferma de trametre caputxins exclaustrats a Mesopotàmia, tal com podem llegir-ho en un ofici de l'esmentada Sagrada Congregació transcrit en el «Libro del Comisario Apostólico»,³ conservat a l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, a Barcelona. Tanmateix, més que no pas una nova experiència missionera, es tractava de restablir a Mesopotàmia els antics centres missionals que, per manca de personal, havien estat abandonats pels caputxins francesos, molt reduïts per mor dels estralls de la Revolució Francesa. Aquests centres missionals estaven ubicats dins l'imperi turc, de marcada estructura feudal i amb una complexa burocràcia. Quan hi arribaren els caputxins hispans, a bona part de l'imperi turc hi havia una inflació econòmica força elevada i, a més, l'agricultura es veia ofegada pels impostos, especialment a la zona de Mesopotàmia.⁴ La situació religiosa era encara molt més complexa, car en alguna de les ciutats on s'instal·laren els frares hi havia simultàniament cinc bisbes entre cismàtics i catòlics. La gran varietat d'aquests grups cristians ocasionà sovint tensions i seriosos conflictes; tanmateix, el cristianisme (especialment els protestants que llavors hi feien les primeres incursions, a través de les societats bíbliques d'Anglaterra, i sobretot els catòlics),⁵ era numèricament i qualitativament molt minoritari⁶ en comparació amb els musulmans,

3. «Dalla Propaganda, 31 marzo 1840. Volendo l'Emo. Sig. Card. Prefetto di Propaganda riattivare l'antico Ospizio, che la Missione dei Cappuccini di Siria avea in Diarbekir, etc.»; [Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya [=APCC], *Libro del Comisario Apostólico*, f.4].

4. Una bona descripció de la zona i els seus habitants, l'ofereix el P. CLEMENTE DA TERZORIO, *Le Missioni dei Minori Cappuccini. Sunto Storico*. Volume VI *Turchia Asiatica*, (Roma 1920) pp. 73-78: «Un rapido sguardo alla posizione topografica della Mesopotamia, al Tigri, all'Eufrate, ai prodotti e agli abitanti di questa regione».

5. A la població d'Orfa hi havia només 150 catòlics; [Vg. la Carta del P. José de Burgos al Ministre General, P. Eugeni de Rumilly (Orfa, 4 de novembre 1841); *Arxiu General dels Caputxins* [=AGRoma], H 72 *Mesopotamia*, Sect. II, s.f.].

6. Per exemple, a la població de Mardin, integrada en aquell moment per uns

els quals maldaven tothora per treure profit de les discòrdies internes entre els grups cristians.

La Congregació de Propaganda Fide, conscient de les dificultats i perills de la minoria cristiana allí resident, pràcticament ofegada per l'islam, s'havia adreçat diverses vegades al Ministre General dels framenors caputxins sol·licitant missioners per a restablir els centres d'Orfa, Mardin i Diarkebir, i d'obrir-ne de nous. L'any 1838 hi tornà a insistir, i aquesta petició de la Santa Seu trobà finalment acollida en el Comissari Apostòlic dels caputxins hispans, el qual es comprometé a enviar-hi missioners. En efecte, el 2 d'abril de 1841, en una nau austríaca, des del port d'Ancona, partien vers Constantinoble (on arribaren el 15 d'abril) els cinc primers missioners que havien de restablir els centres missionals de Mesopotàmia.⁷ A Constantinoble, després d'un sojorn de dues setmanes a la Prefectura Apostòlica, hi aconseguiren un «firmament» o passaport del govern turc que els permetia d'arribar fins a Orfa, població de Mesopotàmia. Proseguiren amb el viatge i, el 12 de maig, arribaren a Beirut després de passar per Esmirna, Rodes i Xipre. Una llarga aturada de dos mesos a Alep esperant la tramesa de diners de Propaganda Fide, motivà que el pare José de Burgos, Àngel de Villarrúbia i fra Pere de Premià (aquest darrer amb permís per exercir la medicina), acompanyats del pare Carles de Loreto, bon coneixedor del territori (car els caputxins francesos i italians feia temps que eren a

---

25.000 habitants, 17.000 eren musulmans i 5.000 eren armenis catòlics; [Carta de José de Burgos a Propaganda Fide (Orfa, 15 d'octubre 1841); *Arxiu de la Sagrada Congregació de Propaganda Fide* [=APFide], *Scritture Riferite* (Mesopotamia), Vol. 17, f. 724 r].

7. El P. José de Burgos, el novembre de 1841, ofería al Ministre General una detallada descripció del personal acabat d'arribar a Mesopotàmia: «I Padri stanti in questa Missione sono i sequenti: P. Nicola da Barcellona. Età naturale 42 anni, tempo de religione 22 anni. Residenza nell'Ospizio di Mardin pochi giorni. Zelo, colle altre virtù apostoliche sono ottime; P. Raimondo d'Olot. Età naturale 32 anni, tempo di religioso 13. Residenza nell'Ospizio di Mardin pochi giorni. Capacità, zelo, etc. ottimo; P. Angelo de Villarubia. Età naturale 29 anni, tempo di stare nella Religione 12 anni. Residenza in questo ospizio di Orfa due mesi. Capacità, zelo, etc., tutti ottimo; Fr. Pietro de Premià, età naturale 42 anni. De star nella Religione 22. Residenza in questo ospizio di Mardin pochi giorni. Moralità, etc., ottima; Io, il sottoscritto (José de Burgos), età naturale 42 anni, nella Religione 22. Residenza in questo Ospizio d'Orfa 2 Mesi»; [Relació de José de Burgos tramesa a Eugeni de Rumilly (Orfa, 4 de novembre 1841); AGRoma, H 72 *Mesopotamia*, Sect. II, *Acta Ordinis*, s.f.].

la zona),⁸ es decidissin de partir, el 22 d'agost, cap a Orfa, proveïts només d'un calze molt vell, dues casulles que eren de l'antic hospici o casa de Diarbekir i dues pedres de pissarra consagrades. Després de travessar l'Eufrates, hi arribaren el dia 28; mentrestant, els pares Nicolau de Barcelona i Raimon d'Olot restaven a Alep esperant els diners i altres ajuts que havien de rebre de Propaganda Fide.⁹ El 8 de setembre, el pare José de Burgos agençà a Orfa una capelleta que dedicà a la Divina Pastora,¹⁰ patrona de la missió.¹¹ Allí fra Pere de Premià

8. Vg. *Sunto Storico e Descrittivo della Missione Apostolica dei Minori Cappuccini nella Mesopotamia*, dins *Analecta OFM Cap.* 15 (Roma 1899) p. 199 i p. 235: «La Missione apostolica dei Minori Cappuccini nella Mesopotamia e nelle regioni con termini novera meglio di due secoli e mezzo di esistenza. Il Padre Giusto da Beauvais nel 1628 fondava un ospizio ed erigeva una chiesa in Bagdad; il Padre Michelangelo da Orange faceva altrettanto in Mossul presso Ninive nel 1636, ed il Padre Giambattista da S. Aignan in Diarbekir nel 1667 [...] Il Padre Celestino da Turnendio, che porse istanze alla S. Congregazione per invio di Missionari d'altre nazioni, non potendo più la Francia somministrarne. Esaudita la sua dimanda, nel 1808, gli vennero mandati d'Italia i Padri Angelico da Loreto, Giuseppe da Poirino», etc.

9. A propòsit de l'evolució d'aquesta i d'altres missions de Propaganda Fide, Vg.: *Annali della Propagazione della Fede. Raccolta Periodica delle Lettere dei Vescovi e dei Missionari delle Missioni dei due Mondi, e di tutti i documenti relativi alle Missioni dell'Opera della Propagazione della Fede.* Parigi-Lione, Editori degli Annali, 1839-1863 (35 vols.); [N'existeix una versió francesa: *Annales de la Propagation de la Foi. Recueil Périodique des lettres des Évêques et des Missionnaires des Missions des deux Mondes, et de tous les Documents relatifs aux Missions et a l'oeuvre de la Propagation de la Foi.* Lyon, chez l'Éditeur des Annales, 1839-1863]. Sobre la represa i el desenvolupament d'aquesta missió a Mesopotàmia, poc abans de la presència dels caputxins hispans, Vegeu especialment: *Felice trionfo della Chiesa sul nestorianismo d'una ragguardevole contrata dell'Asia*, (Roma, 1839); i *De plesrisque Nestorianorum Millibus in spectabili quadam Asiae parte insignis Ecclesiae Triumphus*, (Romae, 1839), etc.

10. Vg. J.A. ECHEVERRÍA, *La presencia española en la Misión Capuchina de Mesopotamia, (1841-1886)*, dins *Estudios Franciscanos* 95 (Barcelona 1994) p. 320: «Colocó una imagen de la Divina Pastora que él mismo había hecho pintar en Sevilla, y que ya la utilizaba en sus misiones en España. Comenzaron con el canto del 'Ave maris stella', al que siguió la misa cantada, finalizando con el 'Te Deum'. Acudió mucha gente de todos los ritos, también herejes y mujeres musulmanas que tenían devoción a la Virgen».

11. «Ricorrono al Patrocinio di Maria Sma., che sotto il titolo di *Divina Pastora delle anime*, sta costituita Patrona delle loro missioni, ed allora sperimentano la sua benefica protezione»; [Colofó de la circular del pare José de Burgos: «Trionfo del Cattolicismo in Mesopotamia, e clamori della natura...» (19 de març 1843); AGRoma, H 72 *Mesopotamia*, Sect. II, s.f.] En el segell de la missió hi havia, també, una imatge

aviat hi emmalaltí i hagué de retornar d'Orfa a Alep; finalment, el 4 de novembre de 1841, sense recursos econòmics, els pares Nicolau de Barcelona, Raimon d'Olot i fra Pere de Premià decidiren viatjar vers Mardin; després de travessar el riu Eufrates, el 10 de novembre visitaren els seus companys missioners a Orfa i, per la ruta de Diarbekir, prosseguiren el viatge fins a Mardin, on arribaren al vespre del dia 20, amb una extraordinària acollida del petit grup catòlic, però amb molts recels promoguts per membres d'altres ritus que sovint insultaven o àdhuc treien fra Pere fora del mercat. Aquest religiós, però, mercès als seus coneixements mèdics,¹² com que guarí gratuïtament moltes persones sense distinció, féu canviar una mica la situació a favor dels framenors caputxins, tal com ho explica el pare Nicolau de Barcelona, manifestant que, a partir d'aleshores, sempre tenien la casa plena de gent a la recerca del guariment de les malalties, tant, «*che appena ci lasciano oggidì il tempo preciso per badare agli altri doveri*».¹³ L'acollida de la població catòlica de Mesopotàmia, segons la testimoniança del pare Nicolau de Barcelona,¹⁴ fou extraordinària, tot i que, just arribats, hagueren de viure en una situació molt precària,

---

de la Divina Pastora, envoltada del següent text: «Missione Capucin. Mesopotamiae. Diarbekir», tal com pot veure's en la documentació oficial tramesa a la Sagrada Congregació de Propaganda Fide; [APFide, *Scritture non riferite*, (Mesopotamia) Vol. 20, f. 298, per exemple].

12. Ran de la mort de fra Pere de Premià, el prefecte de la missió escriví al procurador de les missions de l'orde que: «fr. Pietro da Premià, alunno della mia Provincia, nostro compagno e collaboratore fin dal primo giorno che fu fondato quest' Ospizio, al quale la sua presenza dava una grandissima importanza, poichè sopra le buone qualità nel disimpegno dei lavori domestici, aggiungeva una vastissima perizia nell'arte sanitaria»; [Carta de Nicolau de Barcelona a Fabiano da Sacandiano, (Mardin, 7 juny 1864); AGRoma, H 72 *Mesopotamia* Sect. II., s.f.].

13. Carta de Nicolau de Barcelona al procurador general dels caputxins (Mardin, 25 de gener 1842); [AGRoma, H72 *Mesopotamia*, Sectio II: *Litterae Superiorum*, núm. 2].

14. «È indicibile, Rmo. Padre, il giubilo di cui si sente il nostro cuore ripieno, nel vedere l'accoglienza che ci fece la popolazione cattolica di Mardin, immediatamente dal nostro arrivo. Non eravamo ancor discesi delle cavalcatore, che la voce della nostra venuta percorse le contrade della Città, e da tutti gli angoli di essa venivano a drappelli i cattolici alla casa del fuggitivo Mons. Antonio Samhesi, vescovo siriano cattolico, dove prendemmo provvisorio alloggio»; [Carta de Nicolau de Barcelona al procurador de les missions, (Mardin 25 de gener 1842); AGRoma, H 72 *Mesopotamia*, Sect. II, *Acta Ordinis*, s.f.].

dormint a terra en un lloc molt petit que «semblava la cova de Betlem», i amb una alimentació molt deficient i mal condimentada, tal com ho descriu el padre José de Burgos en la circular manuscrita «Trionfo del Cattolicismo in Mesopotamia», datada [a Orfa ?] el 19 de març de 1843:

Ancora dormiamo due in una abitazione, che per la sua rusticità rappresenta la grotta di Betlemme, e gli altri quattro insieme in una altra povera abitazione che fa parte de la chiesa, involti in una sola coperta e gelati per il santo suolo [...] Inspide legummi, e erbe mal condimentate, ed alcuni frutti se n'è l'alimento quotidiani di questi Apostolici guerrieri.¹⁵

Semblantment, el pare Fèlix de Llers, arribat més tard a la Missió, (que després féu tramitar al pare Joan Bta. Pruna les gestions per a l'obtenció d'una Reial Ordre d'Isabel II, per a l'obertura d'un col·legi de missioners caputxins destinats a Mesopotàmia a la seva casa-convent d'Arenys de Mar),¹⁶ ens ha deixat una suggestiva descripció del seu primer viatge fins a Mardin, en la qual presenta una visió molt negativa dels musulmans i, alhora, manifesta l'entusiasme que experimentà en sentir visques a favor de Pius IX i d'Isabel II quan arribà a la població del seu destí, ja a Mesopotàmia:

Después de 8 días de navegación llegué a Esmirna, primera ciudad de la Turquía Asiática. Aquí fuí recibido por los Padres Capuchinos Italianos [...] Desde la costa de Siria hasta esta ciudad de Mardin he debido emplear 30 días. Sin embargo de tantos peligros de los Árabes errantes y de otros asesinos del país que, desgraciadamente, abundan por aquí [...]; al acercarme al término de mi viaje, cual fue mi agradable sorpresa al ver una multitud de cristianos, herejes y aun turcos que, saliéndome al encuentro, los cristianos comenzaron a dar Vivas al Santo Padre y a la virtuosa Reina Isabel: '¡Viva Pío Nono —decían— Papa y Rey, y Viva Isabel Reina de las Españas!'. Estas expresiones en un país tan lejano, hubieran causado sorpresa en otro tiempo

15. AGRoma H 72 *Mesopotamia* Sect. II: *Acta Ordinis*, Any 1843.

16. Des de Mardin, el 5 d'agost de 1864, Fèlix de Llers escrivia a Joan Bta. Pruna a la Casa-Missió d'Arenys que: «a su tiempo recibí su muy favorecida con el Real Decreto»; [APCC, *Exclaustració-Restauració*, Llig. B-4-10, s.f.].

quando no había comunicación con la Europa, mas ahora todo se sabe por los periódicos que llegan hasta aquí.¹⁷

Quan tot just començava a consolidar-se, enmig de grans dificultats i penúries, la missió dels caputxins hispans a Mesopotàmia, el pare Alcaraz s'afanyà a trametre a l'ambaixada hispana prop de la Santa Seu una llarga descripció sobre el desenvolupament de la missió dels caputxins a Mesopotàmia on, tot demanant urgentment l'establiment d'un cònsol espanyol a Orfa (població on només hi havia consolat francès), va explicant, molt acuradament, el desenvolupament de l'acció missional realitzada allí pels caputxins exclaustrats:

En el [año] 1840, el que suscribe [Fermín de Alcaraz], fue interpelado por la Sagrada Congregación de Propaganda, con el objeto de que procurase Capuchinos Españoles de tal espíritu que pudiesen vencer las inmensas dificultades que por espacio de doce siglos no habían podido superarse, para establecer el culto católico y aun promover la enseñanza e instrucción literaria en Orfa, capital de la Mesopotamia. Elegí por primera vez cuatro misioneros [Nicolau Castells de Barcelona, José de Burgos, Raimon d'Olot i Àngel de Villarrúbia] con un religioso lego [Pere de Premià], con las instrucciones y documentos que la Sagrada Congregación me dejó en libertad de darles [...] El culto católico se estableció en Orfa, se edificó el convento [...] y se ejecutó lo mismo en Mardin y Dealverkir [sic], por cuya razón tuve que mandar otros cuatro misioneros más [Manuel de Taradell, Antoni d'Alforja, Fèlix de Llers, i Antoni de Noves; i poc després, Pere de l'Arboç]. La odiosidad que por principio religioso tienen contra ellos los que adoran a Mahoma, se ha convertido [ahora] en amor, en obsequios que los Bajás y otras autoridades con el común de los pueblos hacen a los misioneros. Los obispos nestorianos, que allí hay en gran número, se convierten con su clero y súbditos a la religión católica, y las persecuciones que por esto suscitan sus Patriarcas herejes contra los españoles, todas se superan y quedan frustradas ayudando a ello las mismas autoridades turcas.¹⁸

17. Carta de Fèlix de Llers a Joan Bta. Pruna (Mardin, 5 d'agost 1864); [APCC, *Exclaustració-Restauració*, Llig. B-4-10, s.f.].

18. *Litterae memoriales P. Firmini ab Alcaraz...*, dins *Analecta OFM Cap.*, Vol. 55 (Roma 1939) pp. 129-130. Un dels missioners que, també, destacà en aquesta

Tot això és ratificat pel pare Alcaraz, en el text adreçat al cardenal-prefecte de Propaganda Fide, el juny de 1848, on li manifesta també que, sorprenentment, la primitiva aversió dels turcs en contra dels missioners caputxins s'havia convertit, llavors, en veneració respectuosa: «È un fatto publico, e innegabile che la Missione [di Mesopotamia] va sempre in aumento; che l'odiosità dei Turchi si è convertita in venerazione, rispetto e protezione in verso li Missionarii spagnoli in un modo mai veduto». ¹⁹ Tanmateix, en una testimoniança d'època deguda a M. Girard escrita, però, uns quants anys després, el febrer de 1870, en la revista *La Terre Sainte*²⁰ (la qual publicada de nou, i molt durament criticada, en els *Annales Franciscaines* del maig del mateix any), se'ns dona una visió força negativa d'aquesta missió de Mesopotàmia, posant de relleu que, l'evangelització assolida, o progrés del cristianisme, era degut al clergat oriental, i no pas als missioners llatins, per la qual cosa eren malaguanyats els diners tramesos des de Propaganda Fide pel suport de la Missió:

Le clergué oriental produit seul, dans l'orient, des fruits de salut. Les missionaires latins [...] ne peuvent faire aucun fruit dans les âmes, et les secours qui leur sont distribués par la *Propagation de la foi* et par les autres oeuvres des chrétiens d'occident, sont un argent mal placé.²¹

Els missioners catalans que treballaren a Mesopotàmia, en la

---

missió de Mesopotàmia fou el pare Àngel de Pamplona, de la mort del qual es féu també ressò la revista *Annales Franciscaines*: «Une lettre en 13 février dernier, adressé a Mardin par Mgr. Nicolas Castells, archevêque et délégué apostolique, au R.P. Tournel, prieur des PP. Dominicains de Paris, nous a pris la mort du R.P. Ange de Pampelune, capucin, Missionnaire a Diarbékir [...] 'Me voilà donc privé de deux de mes plus zélés missionaires' écrit Mgr. Castells»; [Vg., *Annales Franciscaines* 9 (Paris, 1 mai 1870, núm. 105) pp. 299-302: «Mission de Mésopotamie par Apollinaire de Valence, capucin], etc.

19. Carta de Fermín de Alcaraz, Comissari Apostòlic dels Caputxins Hispans, al Cardenal Franzoni, Prefecte de Propaganda Fide, (Roma, 5 de juny 1848); [APFide, *Scrittura non riferite* (Mesopotamia). Vol. 19, f. 742].

20. Vg. *La Terre Sainte* (7 mars 1870) s.f.

21. Vg., *Annales Franciscaines*, núm. 105 (Paris, 1 maig 1870), p. 301.

correspondència epistolar que ocasionalment anaven trametent a Europa, hi expressaven, en un primer moment, el fort entusiasme per les ràpides conversions al catolicisme suscidades ran de la seva presència,²² el ressò de les quals arribà a Roma, tal com ho manifestava el pare Fermín de Alcaraz en una carta que adreçà al pare Josep M. de Granollers, refugiat llavors a Niça per mor de l'exclaustració hispana, fent-li saber que Propaganda Fide, davant l'èxit de Mesopotàmia, volia confiar als caputxins hispans una nova missió a l'Àfrica:

Mi corazón se ve transportado de un santo júbilo al recibir las noticias de los prodigios estupendos que Dios está obrando por nuestros Misioneros de Mesopotamia [...] El Santo Padre y toda Roma está admirada al ver [como] cinco españoles han establecido la Misión Católica en dos meses, en todos los esfuerzos de Propaganda [Fide] no han podido establecerla en dos siglos, y con la esperanza de reducir a la Religión [Católica] a aquellos bárbaros entusiastas por el Alcorán [...] Esto hace que el Papa me pida otra Misión de Capuchinos Españoles para el África, Departamento de Sierra Leona.²³

També en una relació històrica d'època escrita, molt apològicament, pel religiós servita exclaustrat Melcior Bonfill, semblantment, es posà de relleu aquest èxit de la missió caputxina a Mesopotàmia, destacant-ne l'heroisme i les grans dificultats dels missioners enviats a la Turquia asiàtica per realitzar llur comesa, especialment en un país de molta inestabilitat social²⁴ per les violències i guerres promogudes pels turcs:

22. Fèlix de Llers, el 5 d'agost de 1864, des de Mardin, escrivia a Joan Bta. d'Arenys de Mar, responsable de la Casa-Missió d'Arenys de Mar per a la formació de missioners destinats a Mesopotàmia, a propòsit de les conversions que: «Entre los herejes hay una gran fermentación para abrazar el catolicismo. Sin hablar de las numerosísimas conversiones en Malatia y Karput, se han convertido en Orfa el pasado mes 250 familias [...], y domingo pasado se presentó a nuestro Hospicio un obispo jacobita, acompañado de algunas personas ricas, para entrar en el seno o gremio de nuestra Santa Religión [Católica]»: [APCC, *Exclaustració-Restauració*, Llig. B-4-10, s.f.].

23. Carta de Fermín de Alcaraz a Josep M. de Granollers, (Roma, 1 de setembre 1842); [APCC, *Exclaustració-Restauració*, Llig. B-4-10, s.f.].

24. Per exemple, el 17 d'abril de l'any 1854, el pare Fèlix de Llers, des de Mardin,

Éstos son los misioneros, pocos en número, sin protección, sin valimiento, sin recursos, que han conseguido lo que hasta aquí no pudo realizarse. Por ellos, a poco de establecida una misión católica en aquella tierra de infidelidad, planteáronse tres hospicios en Orfa, Mardin y Diarberkir, y abriéronse en todos estos puntos capillas consagradas al verdadero Dios. [...] Para explicar de una vez los progresos que en el corto período de doce años ha hecho la fe por medio de sus misioneros [capuchinos] en Mesopotamia, baste decir, que en la sola ciudad de Mardin se acercan mensualmente a recibir el pan eucarístico más de quinientas personas, y que entre las mezquitas de los árabes y santuarios de los herejes, únicos templos por espacio de doce siglos, se levantan ahora en Orfa, Mardin, Diarberkir, Madiah y otros puntos, las iglesias donde es profesada la verdadera religión.²⁵

No entrarem pas ací en l'anàlisi detallada del desenvolupament i abast d'aquesta missió caputxina a Mesopotàmia; darrerament ha estat ja estudiat (molt acuradament) pel caputxí navarrès José-Ángel Echeverría, el qual ha posat de relleu, (a diferència del que, des d'un primer entusiasme, afirmaven tant el pare Alcaraz com Melcior Bonfill i Fèlix de Llers) que, molt sovint, els musulmans i els diversos grups d'heretges s'aliaven per tal d'evitar l'acció evangelitzadora de l'església catòlica, matisant d'aquesta faisó, tant les «fàcils» i «nombroses» conversions com els èxits exposats a les cròniques suara al·ludides;²⁶ visió excessivament triomfalista qüestionada, al seu dia, també, per la testimoniança contemporània de M. Girard, tal com ja

---

informava el Ministre General del perill d'una nova guerra turca: «I turchi di questa parte si preparano fortemente per andare a unirsi con una delle armate turche che si trovano nella frontiera di Giorgia. I Russi ancora hanno mandato in questo punto una armata di cento e cinquanta mila homini»; [AGRoma H 72 *Mesopotamia* Sect. IV: *Litterae Ordinariae Privatorum*, s.f.].

25. M. BONFILL, *Breve relación de las Misiones de PP. Capuchinos españoles en la Mesopotamia*, (Barcelona 1853) pp. 8 i 20.

26. Vg. J. A. ECHEVERRÍA, *La presencia española en [...] Mesopotamia*, dins *Estudios Franciscanos* 97 (1996) p. 143: «Los musulmanes siempre intentaban la destrucción del cristianismo cismático o católico, uniéndose muchas veces con los cismáticos, o éstos con los musulmanes, para arruinar a los católicos».

hem vist, i també pels mateixos missioners, que s'adonaren ben aviat de la poca transparència dels turcs.²⁷ I si bé és veritat que inicialment es convertiren alguns bisbes al catolicisme, com Mons. Ebrahim (bisbe jacobita d'Orfa) i també monsenyor Esteve (bisbe jacobita de Mardin), aviat retornaren (per orgull i avarícia, segons els missioners caputxins) als grups cismàtics, de manera que els feren retornar les creus pectorals que havien rebut de Propaganda Fide.²⁸ A més, cal tenir molt present que, les constants persecucions i rebel·lions dels turcs, frenaven també el progrés de la missió tal com, per exemple, ho explicava el P. Ramon M. d'Olot en la carta adreçada a la seva família:

En varias ocasiones se propusieron los musulmanes pasar a hilo de espada a todos los cristianos [...] El Bajá de Diarbekir fue muy firme en hacer conservar el orden en aquella ciudad, y a más de esto escribió (a instancia nuestra) a los gobernantes de ésta con terribles amenazas, haciéndoles responsables de sus cabezas de cualquier desorden que llegara a suceder por parte del pueblo.²⁹

Una bona testimoniança sobre la forma de vida i activitats diverses que els caputxins catalans desenvolupaven a Mesopotàmia, l'hem trobada dins del text d'una carta que el pare Fèlix de Llers adreçà al pare Joan Baptista Pruna, el qual feia poc que havia aconseguit una Reial Ordre d'Isabel II (signada el 18 de desembre de 1863) que el

27. Per exemple, el pare Fèlix de Llers escrivia: «I Turchi sono incontentabili, e malgrado que sono aiutati dalle potenze francese ed inglese, se vincono, insultano i cristiani»; [Carta de Fèlix de Llers al Ministre General, (Mardin, 17 d'abril 1854); AGRoma, H 72 *Mesopotamia* Sect. IV: *Litterae Ordinariae Privatorum*, s.f.].

28. Vg. J. A. ECHEVERRÍA, *La presencia española en [...] Mesopotamia*, dins *Estudios Franciscanos* 96 (1995) pp. 35-38.

29. Carta de Ramon M. d'Olot a Joaquim Saderra (Mardin, 9 d'octubre 1860); [APCC, *Exclaustració-Restauració*, Llig. B-4-10, s.f.]. A inicis de la dècada dels anys quaranta, però, les rebel·lions havien sovintejat i la vida dels missioners perillà, tal com podem intuir-ho a través de la preocupació que els parents dels religiosos expressaven en llurs cartes: «Mentres escrivia la present va[ig]s rebre la tua mol[t] apreciada de 23 Agost passat, que'ns omplí de satisfacció de la tua salut, però no del passatge de [h]aber-vos [h]agut de ausentá[r] de Mardin per la rebelió del turch»; [Carta de Miquel Saderra a Ramon M. d'Olot, (Olot, 15 de gener 1845); APCC, *Ibidem*].

facultava per poder erigir una Casa Missió a Arenys de Mar destinada precisament a formar-hi missioners per a Mesopotàmia. Explica el pare Fèlix de Llers, tot refusant la invitació a integrar-se a la Casa Missió, que l'estiu de 1864, la Missió dels caputxins a Mesopotàmia presentava la següent situació:

El P. Ramón de Olot se halla en Diarbekir; yo con el Rmo. P. Nicolás de Barcelona nos hallamos solos en ésa de Mardin. El P. Nicolás a más de ser Prefecto de la Misión, se halla encima las espaldas con la carga de Delegado Apostólico de la Persia, Curdistán y Armenia Menor, y Vicario General de la Diócesis de Babilonia. Necesitaría para él dos secretarios o escribanos; por otra parte yo no le puedo aliviar en nada, pues el confesionario y la predicación del P. Ramón [de Olot] han venido sobre mi; [además de] visitar los enfermos, poner la paz entre las familias, cuidar del jardín para la Iglesia y hacer de hortelano [...] V.P. me dice de venir para unirme con V.P.R.; yo desearía cumplir sus justos votos, pero como puede ser esto?, dejar nuestro caro P. Prefecto solo en medio de tantas graves ocupaciones? Sería una gran barbaridad y particularmente en la presente época, la cual existe una gran fermentación entre los herejes en abrazar el catolicismo.³⁰

El 30 d'agost de 1842 Propaganda Fide havia erigit Mesopotàmia en prefectura apostòlica independent de la de Síria; i si bé és veritat que els caputxins exclaustats, allí enviats, sempre gaudiren d'una total autonomia (amb un vice-prefecte dependent de Síria), les relacions amb els caputxins italians, presents a la zona des de 1808, no eren pas massa cordials,³¹ per la qual cosa Propaganda Fide nomenà primer

30. Carta de Fèlix de Llers a Joan Bta. d'Arenys (Mardin, 5 d'agost 1864) [APCC, *Exclaustració-Restauració*, Llig. B-4-10, s.f.]

31. Tanmateix, en els primers anys de la missió dels caputxins hispans a Mesopotàmia, el P. José de Burgos, primer Prefecte Apostòlic, sol·licità l'ajut de missioners italians per tal de reforçar la Missió: «Vedendo la difficoltà di potersi trovare religiosi sacerdoti cappuccini spagnoli per venire come missionari in Mesopotamia, ed essendo altresì la gravissima necessità di egli, tanti i mei cari compagni come io ammettiamo de buon grado i religiosi italiani del nostro Ordine»; [Carta de José de Burgos al Prefecte de Propaganda Fide, (Orfa, 3 d'agost 1845) APFide, *Scritture non riferite*, (Mesopotamia) Vol. 18, f. 938]

prefecte en la persona del pare José de Burgos (1841-1845) qui, ran de la seva mort (segons sembla produïda per un enverinament)³² suscita en un moment en què les tensions amb els caputxins italians eren molt fortes (els quals frares entrebancaren molt el progrés de la missió en prendre possessió el nou prefecte apostòlic),³³ fou succeït per Nicolau Castells de Barcelona, el qual exercí com a Prefecte des de 1845 fins l'any de la seva mort, ocorreguda el 1873, com veurem tot seguit.

D'ençà, doncs, de l'erecció de la prefectura independent, i situats ja en l'any 1843, es reobriria l'hospici o residència caputxina de Diarbekir, per la qual cosa hi foren enviats un nou grup de joves exclaustrats catalans:³⁴ Manuel de Taradell, Antoni de Noves [de Segre], Antoni d'Alforja i Fèlix de Llers,³⁵ els quals arribaren a la missió amb

32. «Si lasci soltanto al giudizio di Dio, si l'Eroe Prefetto Giuseppe da Burgos morisse di morte naturale, o piuttosto col veneno, como si crede piu che probabile»; [Carta de Fermín de Alcaraz al Pro-secretari de Propaganda Fide, (Monterotondo, 27 de novembre 1847); APFide, *Scritture non riferite*, (Mesopotamia) Vol. 19, f. 836].

33. «Il suo successore P. Nicola da Barcelona, non trova che afflizioni e contradizioni nel far progredire la Religione Cattolica; e cio diviene da parte di quelli che devono essere i più impegnati nel secondare cotal progresso. Si mandono tre Padri Sardi, e questi allorche non trovarono i commodi di vita che si credevano avere [...] con piani di Missioni stravaganti, disturbano e inquietano, e forse si fanno della parte dei contrari» [Carta de Fermín de Alcaraz al Pro-secretari de Propaganda Fide, (Monterotondo, 27 novembre 1847); APFide, *Scritture non riferite*, (Mesopotamia) Vol. 19, f. 837].

34. «Su quest'ora son arrivati quattro spediti nuovamente dalla medesima S.C. di Propaganda, á sapere, il P. Fr. Emmanuele a Tarradell, il P. Fr. Antonio de Noves, il P. Fr. Felice da Llers, e Fr. Giuseppe-Antonio d'Alforja»; [Circular de José de Burgos, «Trionfo del Cattolicismo in Mesopotamia» (19 de març 1843), s.f.; AGRoma, H 72 *Mesopotamia*, Sect.II: *Acta Ordinis*, any 1843].

35. Fèlix [Fàbrega] de Llers morí a Banyoles el 4 de juny de 1884. El pare Joaquim de Llavaneres (comissari apostòlic) se'n féu ressò a la revista de divulgació franciscana que feia poc havia fundat a Madrid: «Lanzados por la Revolución cinco soldados de la cruz, cinco humildes capuchinos, se fueron por disposición de la Providencia a la Mesopotamia donde hacía siglos que no habían visto apenas las luces de la fe. El P. Félix fue del número de estos valerosos campeones del cristianismo. Trabajó mientras se lo permitió su salud harto quebrantada por causa de sus fatigas y de lo mucho que tuvo que sufrir para restablecer con sus compañeros el Reino de Dios en aquellas remotas tierras víctimas hasta entonces de la más cruel y salvajina barbarie. Lleno de años y de méritos murió con la muerte de los Santos, dejándonos a todos edificados con el glorioso ascendente de sus virtudes y ejemplos» [Vg., *El Mensajero Seráfico* Vol. I (Madrid, 1883-1884) p. 352] Malgrat aquesta visió entusiasta, segons es desprèn de la documentació, l'actuació missional del pare Llers fou força polèmica, tant, que

els auxiliis sol·licitats insistentment a Propaganda Fide: llibres i missals, gramàtiques,³⁶ calzes i ornaments, però sense diners, ¡i tan necessaris com eren!, puix llavors els missioners havien aconseguit els «firmans» o escriptures de propietat de les cases d'Orfa i Mardin. Així mateix ho lamentava el pare José de Burgos, prefecte de Mesopotàmia, al secretari de Propaganda:

Mas esto de enviarlos sin dinero en las circunstancias en que nos hallamos de establecer y proveer nuestros [H]ospicios, no puede menos de calificarse de un grande error de parte de la S[agrada] C[ongregación] que nos pone en el compromiso de tomar providencias poco favorables a la misma Misión. Tal vez como Roma dista tanto de nuestra Misión no alcanza su vista para percibir bien las escaseces, privaciones y necesidades que, en estas desgraciadas tierras padecen los evangelizadores.³⁷

Quan començava a consolidar-se la missió, el pare José de Burgos morí (amb fama de santedat, i segons sembla emmetzinat, tal com

---

l'estiu de 1848 viatjà a Malta, sense obediència, amb la finalitat d'adreçar-se, segurament, a Propaganda Fide per defensar-se d'algunes inculpacions: «Dal primo momento in cui io seppi che il P. Felice da Llers, senza l'ordine dei superiori, erasi partito da Malta, dove lui aspettava il risultato sulla diffessa che lui pretendeva fare in favore della sua innocenza que credeva vilmente ingiurata [...] Il P. Felice insiste in voler fare la sua difesa in regola» [Carta de Fermín de Alcaraz al Secretari de Propaganda Fide, (Civitavecchia, 29 d'agost 1848); APFide, *Scritture non riferite*, (Mesopotamia) Vol. 20, f. 98]

36. Els llibres i gramàtiques en àrab eren totalment imprescindibles; coneixem l'existència d'alguns títols que pertanyien al bisbe dominicà Mons. Agostino Pausa, mort a Diarbekir l'any 1850, a través de l'inventari realitzat (el 5 de novembre de 1850) per Àngel i Miquel de Pamplona ran de la seva mort i que, segons sembla, passaren als caputxins. En aquest inventari hi figuren la «Teologia del Billuart, Lessico Arabico-Latino, Bibbia del Martini, Bibbia Hebraica, Bibbia Araba, Bibbia Latina Quaresimale del Segneri, Catechismo Romano in Arabo, Piccolo Messale, Breviario e Diurno Domenicano, Grammatica Araba, Crestomazia araba, 15 piccoli libri di devozione in arabo, Teologia del Petrini, Opere postume del Segneri juniore, Sermoni del Blair [...] Piccolo Dizionario arabo, Ceremoniale dei Vescovi, Pontificale Romano, Guida per i Catechisti [...] Storia dell'Imperio Ottomano, Vita di S. Domenico, Kempis, etc.»; [APFide, *Scritture non riferite*, (Mesopotamia) Vol. 20, f. 298]

37. Carta de José de Burgos a Ignazio Cadolini (Orfa, 21 març 1843); [APFide, *Scritture non referite*, (Mesopotamia), Vol. 18, f. 147]

indicàvem més amunt) en un monestir d'armenis-catòlics de Tokat (capital de l'Anatòlia Occidental) el dia 20 de setembre de 1845, de camí vers Constantinoble (on adreçava per unes gestions a favor de la missió). Coneguda la mort del primer prefecte apostòlic de Mesopotàmia, el pare Fermín de Alcaraz gestionà tot d'una el nomenament del pare Nicolau Castells de Barcelona, que, malgrat les resistències personals, acceptaria finalment el ministeri a petició dels seus companys missioners, tal com ell mateix ho indica en una carta adreçada al procurador general dels caputxins.³⁸ Una volta acceptat el nomenament, monsenyor Castells es dedicà a visitar els missioners dels diversos establiments i d'animar-los, per la qual cosa dispensà algunes coses de l'observança caputxina com: les tres deixuplines setmanals, la lectura a taula, i ordenà que s'augmentés la quantitat del menjar.

El juliol de 1858 la missió estava integrada per deu frares caputxins, distribuïts a les poblacions de Mardin (on hi havia el Prefecte i tots els catalans), Diarbekir i Orfa,³⁹ els quals es trobaren amb el problema de saber si els missioners podien, o no, admetre indistintament els cristians d'allí a la comunió llatina, la resposta negativa de Propaganda Fide contrarià molt el pare Nicolau Castells, convençut que la diversitat de ritus no afectava pas la unitat de la fe professada per l'Església catòlica. El 10 de maig de 1865 el secretari de Propaganda Fide, monsenyor Simeoni, comunicava al procurador general de l'orde, Fabiano da Scandiano, que Nicolau de Barcelona havia estat nomenat pro-delegat

38. Vg. la carta del P. Nicolau de Barcelona al padre Fabiano da Scandiano (Mardin, 21 juliol 1866): «Ho costantemente amato fugire degli onori [...] E non fu minore la ripugnanza in accettare la Prefettura di questa Missione. la qual nomina mi tenne per otto giorni perplesso di aprire il plicco della Sac. Congreg. con intenzione di rimandarlo indietro, se non si fossero frapposte le preghiere degli altri nostri Missionari» [AGRoma, H 72 *Mesopotamia*, Sect.II, *Litterae Superiorum*, 13]

39. «Gli individui di questa Missione sono in Mardin P. Nicola da Barcellona, Prefetto, Provincia da Catalogna, venuto alla Missione nel 1841; P. Raimondo Maria da Olot della stessa Provincia e tempo di Missione; P. Felice da Gliers [Llers] della stessa Provincia venuto alla Missione nel 1843; Fr. Pietro da Premià, laico infermiere della stessa Provincia, venuto nel 1841. In Diarbekir fr. Angelo de Pamplona, Provincia Navarra, venuto 1848; Fr. Genaro de los Arcos, Provincia Castiglia venuto nel 1853. In Orfa P. Basilio da Porto-Maurizio, Presidente, Provincia Romana, venuto alla Missione nel 1852; P. Angelo da Villarrubia, Parroco, Provincia Castiglia, venuto alla Missione nel 1841; P. Giambattista da Urbana, Provincia Marca, venuto nel 1851. Totale 10»; [Carta de Nicolau de Barcelona a Fabiano da Scandiano, Procurador de les Missions (Mardin, 26 de juliol 1858) AGRoma, H 72 *Mesopotamia* Sect. II, s.f.]

Apostòlic de Mesopotàmia, Kurdistan, Pèrsia i Armènia Menor, i Administrador de l'Església Arquebisbal de Babilònia de ritu llatí;⁴⁰ el 23 de gener de 1866 es sol·licitaren informes al pare General a propòsit de la idoneïtat del pare Nicolau per a rebre l'episcopat, i el 19 de juny s'expedia el breu en el qual es disposava que el pare Nicolau fos consagrat bisbe, i el mes de juliol, des d'Alep, Nicolau Castells trametia a la Cúria General dels framenors caputxins les seves dades biogràfiques.⁴¹ La consagració episcopal tingué lloc a Beirut el dia 9 de setembre, de mans de monsenyor Valerga, patriarca de Jerusalem, assistit per un bisbe llatí (monsenyor Vincenzo Bracco) i un bisbe armeni (monsenyor Melcior Nazarian, vicari patriarcal de Cilícia). Amb data 23 de novembre de 1866 s'expedia el breu de nomenament del pare Nicolau com a arquebisbe de Marcianòpolis «in partibus» i administrador de la diòcesi llatina de Babilònia.⁴² A inicis de l'any 1867, monsenyor Castells trameté un detallat informe de la missió de Mesopotàmia, on trobem exposats els problemes principals que frenaven el seu ministeri i el dels missioners: el fanatisme dels eutiquians (jacobites i armenis heretges); la introducció del protestantisme per americans metodistes i anglicans (que amb l'ajut de diners, captaven la població inculcant aversió contra els missioners catòlics i contra Roma); l'avarícia i la ignorància de la majoria de la clerecia catòlica

40. AGRoma, H 72 *Mesopotamia*, Sect.1, *Acta Sanctae Sedis*, núm. 918; Vg., també, el *Sunto Storico e Descrittivo della Missione Apostolica dei Minori Cappucini nella Mesopotamia*: «Nicola Castelles [sic] da Barcellona, eletto nel 1866 Delegato Apostolico della Mesopotamia, della Persia, dell'Armenia Minore e del Kurdistan; amministratore della diocesi latina di Bagdad; arcievescovo titolare di Grazianopoli [Marzianopoli]» [publicat dins *Analecta OFM Cap.* Vol. 15 (Roma 1899) p. 239].

41. Fill de Felip Castells (estampador d'indianes) i de Paula Cuyàs, nasqué a Barcelona el 4 de novembre de 1799. Batejat a la parròquia de N.S. del Pi, rebé el nom de Bonaventura, que mantingué fins a la vestició de l'hàbit caputxí, el 25 de febrer de 1820, en què rebé el nom de Nicolau de Barcelona. L'ordenació sacerdotal, de mans del bisbe de Tortosa Víctor Saez, tingué lloc per les témpores de desembre de 1824 i, tot seguit, es dedicà a la predicació i, «dopo la nostra fatale esclaustazione ed emigrazione in Italia, nella Provincia dell'Umbria e posteriormente nella Veneta», des d'on fou enviat per Propaganda Fide a «riaprire l'antica nostra Missione di Mesopotamia. Dopo l'arrivo nella medesima fu destinato a fondare un Ospizio di Missione in Mardin»; fins que, ran la mort del pare José de Burgos, fou nomenat Prefecte de la Missió per Propaganda Fide, el 30 de novembre de 1845, etc.; [AGRoma, H 72 *Mesopotamia* Sect. II, *Acta Ordinis*: Documenta Officialia Ordinis, s.f.].

42. APFide, *Brevi e Bolle*, Vol.6, ff. 120-121.

(a excepció de la que s'havia format a Propaganda);⁴³ tot plegat problemàtiques diverses que feien molt difícil la tasca missional, a les quals s'afegí la mort d'un dels seus principals col·laboradors, el pare Ramon M. d'Olot,⁴⁴ junt amb d'altres dificultats afegides en aquella delicada conjuntura, com els forts freds i la fam.⁴⁵

El 13 de maig de 1868, un atac d'apoplexia inutilitzà la part dreta de monsenyor Castells, per la qual cosa es pensà des de Propaganda Fide de concedir-li un coadjutor en la persona del pare Zacaries [Fanciulli] de Castignano. Mentrestant, l'any abans, durant el 1867 el P. Àngel de Vilarrúbia havia aconseguit la fundació de la missió de Malatia i de Karput, amb la finalitat de deturar els avenços del protestantisme. Cinc anys després, el 7 de setembre de 1873, morí, a la població de Mardin, monsenyor Castells, a l'edat de 73 anys;⁴⁶ els funerals duraren tres dies, amb l'assistència del patriarca siri, el bisbe

43. Informe de monsenyor Castells a Propaganda Fide (datat el 10 de febrer de 1867); [APFide, *Scritture non referite* (Mesopotamia), Vol. 22, ff. 279-282].

44. Ramon M. d'Olot era germà del jesuïta Josep Saderra, i la mort del pare Ramon fou molt sentida a Mardin, àdhuc pels musulmans: «Non posso esprimere di quanto dolore fummo tutti oppressi all udire la inaspettata morte del nostro carissimo fratello, il virtuosissimo P. Raimondo M. d'Olot [...] ho visto perfine qualche Musulmani spargere le lacrime» [Carta de Nicolau de Barcelona a Fabiano da Sacandiano, Procurador de les Missions, (Mardin, 19 d'octubre 1867) AGRoma, H 72 *Mesopotamia*, Sect. II, *Acta Ordinis*, s.f.].

45. Per exemple, durant l'hivern de 1864 es glaçaren totalment els rius Tigris i Eufrates, i es produí una gran fam al país: «Nel corrente inverno abbiamo freddi eccessivi. L'Eufrate si é gelato fino a molte leghe soto Berekik. Il Tigris altrettanto fino a otto leghe sotto Diarbekir [...], lo passano da uno all'altro lato come se fosse una battuta via; dicono que la grossezza del ghiaccio nel detto piccolo villaggio sia d'un braccio e mezzo [...] Li Armeni seguitano a distribuire quotidianamente il pane, ed a loro esempio lo fecero i caldei» [Carta de Mons. Castells al Prefecte de Propaganda Fide, (Mardin, 18 de febrer 1864) APFide, *Scritture non riferite*, (Mesopotamia) Vol. 22, ff. 17-18].

46. A l'Arxiu de Propaganda Fide, hi trobem el ressò de l'impacte de la mort de Mons. Castells, a través de les informacions trameses pel pare Àngel de Villarrúbia: «con sommo rammarico del mio cuore, vengo á parteciparla la dolorosa defunzione dell'Ilmo. e Rmo. Monsignore Nicola Castells, Delegato Apostolico in Mesopotamia, e nostro amabilissimo e benemerito Prefetto [...] Dal momento fatal in cui fú colpito da repentina appoplezia, or sonno piú di quatro anni, continuamente si prevedura già si funesto momento. Non ostante, però, questa prevedeva, la sua defunzione ci ha causato, a tutti noi somma pena, per aver perduto un sí amabile e zelante Padre» [Carta d'Àngel de Villarrúbia al Prefecte de Propaganda Fide (Harput, 12 setembre 1873) [APFide, *Scritture non riferite*, (Mesopotamia) Vol. 22, ff. 902-904]

caldeu i nombrosa clerecia armènia que venerava el bisbe caputxí talment com a sant. En el «Llibre del Comissari Apostòlic» hi trobem registrada, amb sentiment, la mort del prelat:

Su fallecimiento ha dejado una eterna memoria por sus virtudes, y especialmente su apostólico celo, al que tanto eclesiásticos como seculares han sentido sobremanera, y le consagran una singular devoción.⁴⁷

Ran de la mort de monsenyor Castells la missió passà a dependre dels caputxins italians (els quals intentaren de fer-hi venir una congregació de monges franciscanes,⁴⁸ que hi arribaren l'any 1884);⁴⁹ i com que en aquella conjuntura la restauració de la vida caputxina ja començava de ser una realitat en els territoris ibèrics, els exclaustats catalans i els d'altres províncies hispanes que havien acudit a Mesopotàmia, si no havien mort, o encara no havien retornat, començaren a integrar-se als convents que s'anaven restaurant, a excepció del pare Àngel de Villarrúbia (expert en llengües orientals), que morí a la missió de Mesopotàmia l'any 1886, i se l'enterrà a la capella de Mézere que ell mateix havia construït.

47. APCC, *Libro del Comisario Apostólico*, f. 144.

48. Era la «Congrégation des Religieuses Franciscaines de Macornay», fundada a la diòcesi francesa de Saint Claude. Aquestes religioses, l'any 1876, signaren un contracte amb els caputxins en el qual acceptaren «la demande qui a été faite de venir en aide á la Mission des Frères Mineurs Capucins de la Mésopotamie et du Kurdistan (Turquie d'Asie), et de lui fournir des sujets por la direction d'Ecoles de filles, Salles d'asile, Dispensatoires et autres oeuvres de charité établies, ou a établir, dans dite Mission. Quatre Religieuses deviront partir de France pour se rendre a Mardin. Leur nombre sera augmenté plus tard, á mesure que s'exigeront les besoins de la Mission, etc» [AGRoma, H 72 *Mesopotamia* Sect. II, *Acta Ordinis*: Documenta Officialia Ordinis]

49. «Mesopotamia. Esta célebre Misión, fundada por cinco capuchinos españoles después de los terribles sucesos del año 1835, está progresando cada día más. El 18 de abril [de 1884] salieron del puerto de Marsella para dicha región cuatro religiosas franciscanas de la Inmaculada Concepción, destinadas a Orfa (antigua Ur Caldeorum) para emplearse en la educación de las jóvenes de aquel país [...] Pidamos al Señor dé fuerza y valor a los misioneros y a las humildes religiosas, pues por amor de Dios y bien de sus semejantes abandonan patria, familias y comodidades, renunciando a todo para convertir a los pobres turcos, cismáticos y herejes de Mesopotamia» [Vg. *El Mensajero Seráfico*, Vol. I (Madrid 1883-1884) pp. 382-383]

Amb aquests arreplec de notícies històriques hem ofert una breu aproximació a l'acció missional dels caputxins catalans en els territoris de Mesopotàmia durant l'exclaustració hispana; pel que fa al desenvolupament ulterior de la Missió, hom pot mirar la riquíssima documentació conservada en l'Arxiu de Propaganda Fide, a Roma⁵⁰ i també la monografia històrica que redactà el pare Climent de Terzorio, secretari general de les Missions dels caputxins,⁵¹ on hi ha l'explicació detallada del període més recent (gestionat per caputxins italians) d'aquesta difícilíssima i complexa missió «ad gentes», actualment engolida del tot per la radical i ferotge administració islàmica del govern d'Iraq.

50. Vg. N. KOWALSKY i J. METZLER, *Inventario dell'archivio storico della Sacra Congregazione per la Evangelizzazione dei Popoli o de «Propaganda Fide»*, (Roma 1983) p. 35: *Mesopotamia*. A propòsit de la riquesa dels fons d'aquest arxiu, a les ratlles introductòries d'aquesta guia-inventari, s'escriu: «questo inventario é la chiave per l'accesso ai diversi fondi archiviali e per la valorizzazione della ricchissima documentazione in egli nascosta, riguardante l'evangelizzazione dei popoli in tutte le sue dimensioni [...] Mediante questo utilissimo Inventario, riescono a scoprire queste ricchezze e a renderle pubbliche attraverso i loro lavori scientifici nel campo ecclesiale, sociale, storico, culturale, come pure in quello etnografico, linguistico e di altre scienze naturali» [*Ibidem*, pp. 7-8]

51. Vg. CLEMENTE DA TERZORIO, *Le Missioni dei Minori Cappuccini. Sunto Storico*. Vol. VI: *Turchia Asiatica*, (Roma 1920).

52. Una vegada més em plau de regraciar, molt cordialment, la bona acollida dispensada pel bon amic i col·lega, doctor Ramon Corts i Blay, a les recerques d'història missional per a ser publicades dins les pàgines d'*Analecta Sacra Tarraconensia*. Pel que fa al servita Melcior Bonfill (pàgina 287) i al seu orde a les missions de Mesopotàmia ens remetem a l'article R. CORTS I BLAY, *servites: Diccionari d'Història eclesiàstica de Catalunya*, III, Barcelona [en premsa]

